

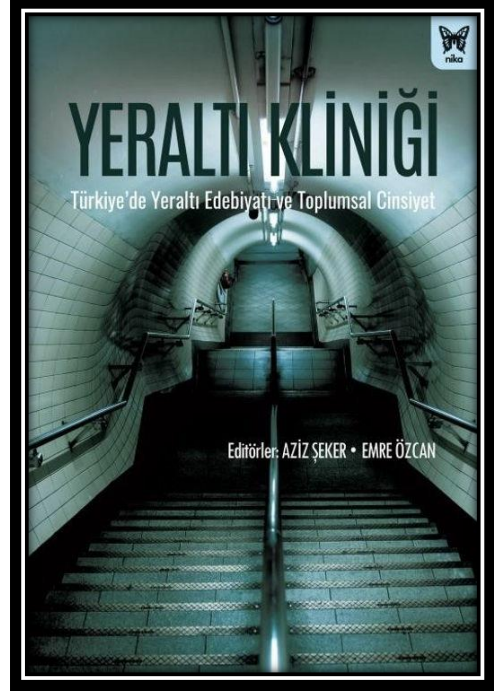
Yeraltı Kliniği:

Türkiye'de Yeraltı Edebiyatı ve Toplumsal Cinsiyet

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ GÖKHAN KURT*

Aziz Şeker ve Emre Özcan'ın editörlüğünde Ekim 2022'de Nika Yayınları'ndan çıkan *Yeraltı Kliniği: Türkiye'de Yeraltı Edebiyatı ve Toplumsal Cinsiyet* kitabı, Türkiye'de yeraltı edebiyatı örnekleri olarak kabul edilebilecek metinlerde toplumsal cinsiyetin nasıl işlendiğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Kitapta yer alan bölümleri günümüz edebiyat meseleleri arasında "meşru" edebiyatın tekeline yıkan metinler olarak kabul etmek gerekir. Çünkü metinlerin genelinde duyumsananlar, egemen olanın dışında kalan ümitsizlerin sosyolojik paradigmadan muaf tutulamayacak eleştirel bir varoluş biçimi olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesini ortaya çıkarır. Kitabın amacı, edebiyat idealinin önermediği mahallelerin sesini duyurmak; erkek öznellikte hesaplaşabilmek için cinsiyetçi toplumsal kurulumla tepki gösterenlerin, dışlananların, toplumsal periferide yaşama tutunanların, kültürel ve sosyal sermayesi olmayanların, cinsel yönelimi heteroseksüel olmayanların, aidiyetsizlerin, ataerkil yapılarda cinsiyet kimlik ve otoritelerine tepki gösterenlerin, sınıfsızların, kenarda tutulmuşların, meşru algılanmayanların, eril güce karşı argo aracılığıyla tepkilerini ortaya koyabilen kural/norm dışıların, ezilenlerin, "tedavi" edilmelerinin sosyal yarar sağlamayacağı bireylerin yaşamlarına odaklanmaktır. Buradan hareketle kurgulanan roman kahramanlarının gelip karşı çıktıkları eril tahakküm aynı zamanda yüzleşilen bir realite olarak karşımıza çıkar yeraltı edebiyatında.

Kitabı oluşturan birbirinden ilginç ve derin analizler içeren metinler, daha çok yeraltı edebiyatının son yıllarda Türkiye'deki adından söz ettiren yazarlarının yapıtlarını inceliyor. Kitabın "Yeraltı Edebiyatının Soykütüğü" adı verilen ilk bölümünde kuramsal metinler yer alıyor. "Yeraltı Edebiyatı Üzerinde Sosyolojik Düşünmek" isimli bölümde yeraltı edebiyatının tarihselliğini sosyolojik bağlamı üzerinden giderek tartışmaya açan Aziz Şeker, dünyada ve Türkiye'de bu türün belirleyici özelliklerine değiniyor. Tanımlamada yaşanan güçlükler, yeraltı edebiyatının temel nitelikleri, yeraltı edebiyatında roman kahramanları çeşitli örnekler üzerinden gidilerek irdeleniyor. Şeker'e göre:

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Kangal MYO, gkhankurt@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9439-0331.

Yeraltı edebiyatı Batı merkezli bir edebiyat türüdür ve genellikle Beat kuşağı başlangıç noktası kabul edilmektedir. Ayrıca varoluşçu felsefenin gelişimini de göz ardı etmemek gerekir. Fakat böylesi tarihsel ve felsefi ilerleme (Batı'daki gibi politik ve düşünsel katkı) Türkiye'deki yeraltı edebiyatının gelişimi için söz konusu değildir. Böyle olduğunda da bu tür genellikle yazarların ve eserlerinin gelişimi üzerinden idrak edilmektedir. Öncesinde izlerini bulmakla beraber 90'lı yılları fanzin alanındaki patlamayla beraber yeraltı edebiyatının Türkiye'deki yola çıkışı olarak görülmektedir. Bu dönemde çeviri eserler yayınlanmış, telif eserler de kaleme alınmaya başlanmıştır. 2000'li yıllarla birlikteyse ciddi bir birikim oluştuğu söylenebilir (s. 39).

Bölümün ikinci metni "Söylem Eleştirisi ve Psikanalitik Çözümlemeler" ismiyle Emrullah Şeker tarafından ele alınmıştır. Lacan okumasıyla yapılandırılan çalışmanın tezi şu şekildedir: "Yeraltı edebiyatında işlenen temel konulardan birisi de otoriteye olan başkaldırı ve itirazdır. Suç işlemek, yasak elmayı yemek gerçek dünyadaki yeraltı ve onun yansıması olan yeraltı edebiyatının en temel içeriğidir. Yaratılıştaki Âdem ile Havva'nın yasak elmayı yemeleriyle de eğretilenen suç işlemek, haz arzusunun dayanılmaz itkisinin bir sonucudur" (s. 54). Toplumun onaylamadığı duygu ve düşüncelerin biçimlendirdiği yeraltı deneyimi kültürel bir bilinçdışı olarak ortaya çıkar. Bu bilinçdışı durumlar yön değiştirerek yeraltı edebiyatını besleyen kanalları oluşturur.

Nihal Tuzcu, "Türkiye ve Amerika'da Yeraltı Edebiyatının Charles Bukowski Örneği Üzerinden Çoğuldizge Kuramı Ekseninde Çeviri Serüveni"nde Türkiye'de ve Amerika'da yeraltı edebiyatına çeviri açısından yaklaşıyor. Tuzcu ayrıksı, muhalif ve toplumsal değerleri zorlayıcı bir tür olan yeraltı edebiyatının en iyi temsilcilerinden biri olan Charles Bukowski örneği üzerinden yapmış olduğu değerlendirmede şu konuya dikkat çeker: "Gerek telif kitap olarak kaleme alındığı yerde gerekse çeviri yoluyla ulaştığı ülkelerde, çalışmamızda verilen örnekler üzerinden gözlemlendiği üzere, yeraltı edebiyatı yasaklanan, öteki sayılan muhalif konumundan çıkıp geniş okuyucu kitlesine kavuşmuş ve başucu kitabı olmaya evrilen aşamalar geçirmiştir" (s. 86).

"Yerin Üstünden Altına: Polisiye ve Yeraltı Edebiyatını Birlikte Okuma Denemesi" çalışmasıyla Cüneyt Yüce, polisiye türün özelliklerine değiniyor. Yeraltı edebiyatıyla polisiye tür arasında yapmış olduğu karşılaştırmada şu sonuca ulaşıyor: "Birbirine sınır komşusu bu iki türün arasında yer alan okurun durumunu iyiyle kötünün, güzelle çirkinin, düzenle kaosu arasında savrulan sıradan insanın mücadelesine, hatta abartarak söylersek *egonun id ile süperegö* arasındaki mücadelesine benzetebilir miyiz? Bir yanda içindeki karanlıkla, kötülükle yüzleşmeye çağıran, insanı olanca çıplaklığıyla sergileme iddiasındaki yeraltı edebiyatı; öte yanda düzenin teminatı, vicdanın (hatta belki kamu vicdanının) sesi diyebileceğimiz polisiye" (s. 106).

Merve Esra Özgürbüz, "Yeraltı Edebiyatı ve Anti-Kahramanlık" isimli metinde alışlageldik kahramanlara benzemeyen ve olumsuz nitelikleri olan başkahraman şeklinde de tarif edilebilen anti-kahraman kavramının edebiyattaki kökenini çözümlüyor. Sınırların dışında marjinal bir kahraman olarak hayatın ihtiva ettiği anlamsızlıkla yüzleşen ve huzursuzluk hissiyle harekete geçen anti-kahraman; ahlaki, sosyal ve etik değer kalıplarına karşı çıkarak kendi anlamlarını ya da anlamsızlığını yaratır ve bir iç ahlaka göre davranışlarını şekillendirir. Yazara göre; "modernitenin beraberinde getirdiği yabancılaşma, iletişimsizlik ve kimlik sorunlarıyla çevrelenen ve Kafkaesk

izler taşıyan anti-kahraman, geleneksel kahraman ile 'kötü' düşmanın niteliklerini aynı anda taşıyarak modern insanın gerçekçi bir tasvirini sunmaktadır" (s. 124).

"Yeraltından ve İçeriden Sesler" çalışmasıyla Serdar Soydan, yeraltı edebiyat türünün şu niteliğine vurgu yapar: "Yeraltı edebiyatı da gözlerden irak kılınanların edebiyatıdır. Bu tematik, dilsel ya da yapısal bir görünmezlik, bilinmezlik hâlidir. Edebiyatı yeraltı kılan, bilinen, görülen, yeğ tutulmanın dışına çıkma cesareti gösterebilmesidir. Yeraltı edebiyatı sığ sulara, sınırları cetvelle çizilmiş güvenli topraklarda dolaşmayı sevmez" (s. 131).

"Distopya Ütopyaya Dönerken: *Aşkın L* Hali*'nde Gelecek Tahayyülleri" adlı incelemesinde Deniz Aktan Küçük, KAOS GL (Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği), akademik ve kültürel çalışmalar programının bir parçası olarak 2006 yılından beri her yıl "Kadın Kadına Öykü Yarışması" adıyla düzenlediği öykü yarışmasına katılan kadın öykü yazarlarının öykülerinin yer aldığı *Aşkın L* Hali* antolojisini masaya yatırıyor. Ona göre; "*Aşkın L* Hali* antolojilerinde yer alan bu öyküler de günümüz dünyasını geleceğe dair tahayyüller vasıtasıyla tartışırken, görüldüğü gibi 'gelecek anlatıları' bugünü eleştirmenin özgürleştirici bir yoluna dönüşür. Diğer bir deyişle, bu öyküler geleceğe dair içerikleriyle, kapsayıcı bir lezbiyen kimliğinin yol göstericiliğinde, bugünün hem küresel hem de yerel sorunlarını masaya yatırırken, olması gerekenin sözcülüğünü üstlenirler" (s.163).

Kitabın ikinci bölümü "Yeraltı Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet Temsilleri" altında kurgulanmıştır. Ürün Şen-Sönmez, "Metin Kaçan'ın Yapıtlarında Erkeklik Anlatısı ve Mizojini" incelemesinde, yapıtları yeraltı edebiyatı kapsamında değerlendirilen Metin Kaçan'ın *Ağır Roman* ve *Fındık Sekiz* yapıtlarını analiz eder. Yapılan incelemede bu eserlerin yeraltı edebiyatını örnekleyen yapıtlar olduğu belirtilirken Metin Kaçan'ın çizdiği yeraltı, "eril bir dünyadır, buradaki karakterler eril bir bakışla" biçimlendirilmişlerdir tespitinde bulunulur. Öte yandan "dil, anlatı ve karakterlerde koşuttur ve erildir hatta yer yer mizojiniktir. Metin Kaçan'ın yapıtları ataerkiyi yeniden üreten, hegemonik erkeklik tasarımına dayanan, mizojinik metinlerdir" (s. 206).

Umut Belek Erşen ve Esra Gedik, "Yeraltı Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet: Bir Emrah Serbes İncelemesi" bölümünde ele aldıkları metinlerden hareket ederek şu değerlendirmeyi yaparlar: "Serbes romanlarında erkekler evet kavga ederler, içerler küfrederler ama ya *Erken Kaybedenler*'de olduğu gibi 'erkek' olmayı beceremeyip komik durumlara düşerler ya *Müptezeller*'de olduğu gibi kendilerini korkunç durumlara sokarlar -akıl hastanesine yatmak, cinayete tanık olmak vb.- ve bizi sürekli müstehzi gülümseten anti-kahramana dönüşürler" (s. 228).

Özlem Bay Gülveren, "*Kirli Paslı Bozuk*'ta Erkeklikler ve Hegemonik Erkeklik" bölümünde, hegemonik erkeklik kavramına dikkat çekerken bu tip erkekliğin ırk, sınıf ve cinsiyet eşitsizliklerinden faydalanan hegemonik erkeklik olarak, varlığını pekiştirecek toplumsal eylemlerle gücü ve iktidarı elinde tutmayı başarabildiklerinin altını çizer. Bu nedenle, eril iktidarı kaybetmek istemeyen erkekliklerde sıklıkla şiddete başvurulduğu görülmektedir çünkü şiddet, hegemonyayı sürdürmek için araçsallaştırılmaktadır (s. 235). Çalışma boyunca sunulan örneklerde görüldüğü üzere, bu tipler hegemonyanın kendilerine sağladığı imtiyazlara rağmen ölmekten, yakalanmaktan, başaramamaktan ve kaybetmekten korkmaktadırlar. Öte yandan "toplumsal cinsiyet tarihsel bir olgu olduğundan, bu durum erkekliklerin de kadınlıkların da tarihi süreç içerisinde değişen

toplumsal ilişkilere paralel olarak değişim ve dönüşüm geçireceğinin işareti olarak görülebilir” (s.247).

Pelin Aslan Ayar, “Normal’in Sınırlarını Genişletme Çabası Olarak *Kıydakiler*” de Uğur Ziya Şimşek’in 2008 yılında yayınladığı *Kıydakiler* yapıtını inceliyor. 2000’li yıllarda farklılıkları kabul edilmeyip ötekileştirilen, sadece kendilerini ilgilendiren cinsel pratiklerini heteronormatif kalıplara sokmaya zorlananlar, başka türlü aşık oluyorlar, başka türlü haz duyuyorlar. Atanmış cinsiyet beklentilerine uymuyorlar diye reddedilen, ayrımcılığa uğrayan, hakları gasp edilen, güvenli bir yaşamdan, bütüncül bir kimlikten mahrum bırakılanları temsil etme, toplumun farklı bireylerden oluştuğunun ve kimsenin farklılığından ötürü eşitsiz ve ayrımcı yargı ve yaptırımlarla karşılaşmaması gerektiğinin altının çizildiği *Kıydakiler*, Aslan’a göre “normalin sınırlarını” genişletme girişimi olarak kabul ediliyor (s. 266).

Hasan Turgut, “Çatlaklara Yerleşmek: Şiir ve Resimde Daemon Üzerine Bir İnceleme” ile Ece Ayhan’a marjinal etik, küçük İskender’e Zelil Poetika, Mehmet Siyah Kalem’e grotesk dünya açısından eğilirken Ömer Uluç, Yüksel Arslan ve Selma Gürbüz’ün sanat dünyasını da ele alıyor. Turgut’a göre; “şiirde Ece Ayhan ama özellikle küçük İskender’de, resimdeyse Mehmet Siyah Kalem, Ömer Uluç, Yüksel Arslan ve Selma Gürbüz gibi örneklerde karşımıza çıkan karanlık üslup, büsbütün Faustyen bir eğilim göstermese de demon tartışmasının Türk sanatındaki yerini sorgulama noktasında oldukça kritik bir başvuru kaynağı hâline gelmektedir” (s. 291).

Gökçe Ulus, “Ataerkil Toplumda Yükselen Farklı Bir ‘Kanat Sesi’” çalışmasıyla eril zorbalık uygulayıcısı kadınlara Kanat Güner’in yapıtlarından hareketle eğiliyor. Ataerkil toplumlarda çok renkliliğe, farklılıklara ne kadar tahammül olduğu ciddi bir tartışma konusudur. Aynı havayı soluyan herkesin mevcut standartlara uyması, toplumsal cinsiyet rollerini kabullenmesi sistemin devamlılığı için gerekliliktir. Ne zaman ki birileri siyah ve beyazın tonlarına, hatta başka renklere bürünürse o topraklarda “öteki” olmaya hızlı adımlarla ilerler. Aidiyetin temel taşlarından olan kimlik; erkeği tanrılaştırarak, herkesi ona göre belli bir noktaya konumlandırır. Kanat Güner yaşamında ve hayal dünyasında bu kabullerle mücadele içindedir. Ulus’un değerlendirmesiyle *Eroin Güncesi* ve *Ada 4-4910* isimli iki kitabında da Güner, “zorbalığın yansımalarını farklı sesiyle duyurup ölümsüzleştirir. İlk mücadelesini verdiği annesi başta olmak üzere insanlar onu değiştiremez. Ataerkil düzene başkaldırırken hayatında uyuşturucunun tahakküm kurmasına engel olamaz. Mevcut düzenin tam zıddı özellikleriyle alternatif toplum hayali içinde her duyguyu sonuna kadar yaşar” (s. 313).

Kitabın son metnini Emre Özcan, “Sibel Torunoğlu’nda Toplumsal Cinsiyetin Ritimleri” ile noktıyor. Sibel Torunoğlu’nun biyografisine dayanarak yapılan yorumların büyük bir kısmı “şizofren” tanısı merkez alınarak aile ve yakın sosyal çevresi arasında yaşanan, “hastalığa” bağlı sorunlar etrafında dönmektedir. Kuşkusuz edebiyatçılarla ilgili çalışmalarda “ruh sağlığı” hususunda ilgi çekici bir külliyat olduğu aşikârdır. Özcan, Torunoğlu’nun *Geri Gelen Ayna*, *Travesti Pinokya* ve *Dejavu* yapıtlarını analiz ederek şu sonuca ulaşır: “Evet, bir yeraltı edebiyatı yazarıdır Sibel Torunoğlu. Yeraltı edebiyatında geçen bazı temel özelliklerden hareketle bakıldığında da günümüzde kendi biyografisiyle, yaşam deneyimi temelinde değerlendirilebilecek türdeki öykülerin-romanların-anlatıların yanı sıra LGBTIQ+’ların yaşamlarından kesitler içeren metinleriyle yer edinmeyi başarmıştır” (s. 330).

Yeraltı Kliniği çalışması, Türkiye’de yeraltı edebiyatı alanında kalem oynatan yazarların yapıtlarını incelemekle beraber yeraltı edebiyatının doğasını anlamaya dönük kuramsal bilgilerle de desteklenen bir niteliğe sahip. Ayrıca toplumsal cinsiyet olgusunun her metinde kritik edildiğini görmekteyiz. Edebiyat sosyolojisi açısından bakıldığında ise kitabın bütününde yeraltı edebiyatının, toplumsal yapıyla ilişkili olarak egemen olanın dışında var olduğu ve toplumsal cinsiyet açısından da değerlendirilebilecek bir içerik barındırdığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın bu anlamda da ilgili literatürün genişlemesine katkı sağlayacağını belirtmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Şeker, Aziz ve Emre Özcan (Ed.). (2022). *Yeraltı Kliniği Türkiye’de Yeraltı Edebiyatı ve Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Nika Yayınları.

FEMİNİST EDEBİYAT KURAMI BAĞLAMINDA

GÜLTEN AKIN ŞİİRİ

GÖKAY DURMUŞ

Günce Yayınları

Berna Akyüz Sizgen

POSTMODERNİZM KAVŞAĞINDA

Selim İleri Romancılığı

Günce Yayınları

Edebiyat Sosyolojisi ve Sosyoeleştri

Dr. İrfan Atalay

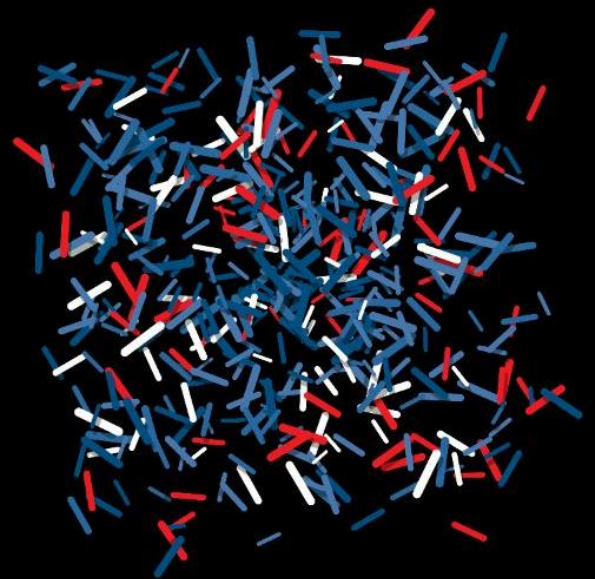

Günce Yayınları

FRANSIZCA VE TÜRKÇENİN SÖZDİZİMİ

KARŞITSAL VE DAĞILIMSAL BİR ÇÖZÜMLEME

Dr. Yusuf Topaloğlu

Günce Yayınları